

Proloog

Dit verhaal begint op een zondag. In een smetteloos vergaderzaaltje op het onderste dek van een cruiseschip vroeg een Amerikaanse predikant wanneer Jezus Christus in ons leven kwam. Zijn trui was van blauwe merinowol, zijn buik rond en zijn aftershave tot achter in het zaaltje te ruiken. Op antwoorden wachtte deze predikant niet. Hij vertelde wanneer hij God had gevonden. Op zijn zeventiende verslond hij de bijbel die zijn ouders van een *door to door salesman* kochten. ‘Ik werd overweldigd door mijn zonden. We moeten allemaal terug naar de kerk als centrum van de wereld,’ zei hij. ‘Want daar gingen we

altijd heen met onze problemen, toch? *Right! Let's pray.*'

Het tempo zat er goed in die ochtend. Deze man leek veel, maar niet meer verloren, misschien was hij al gered. Ik keek uit het raam en zag de zee deinen zoals ze al sinds mensenheugenis deed. De predikant sprak over mensen op het schip, *andere mensen*, mensen die misschien wel stinken of voordringen. 'Maar in de kerk is iedereen welkom. Als iemand stinkt, zeggen wij dan: "Laten we hem eerst maar even dopen met een beetje zeep?" Ik dacht het niet.' Hij bereidde ons voor met een waarschuwing: 'Buiten deze deuren is de echte wereld. Op dit schip gaan we mensen ontmoeten die voorkruipen en brutaal zijn. Laat het een les zijn. *To do better!*'

Omdat ik er al jaren niet meer voor terugschrik om kerkdiensten bij te wonen, bezocht ik ook op dat cruiseschip de geïmproviseerde liturgie. In oktober 2022 was het precies 150 jaar geleden dat het eerste schip van de Holland-Amerika Lijn vanuit Rotterdam de oceaan overstak naar New York, de Nieuwe Wereld tegemoet. Ter ere van dat jubileum reisden er zo'n tien journalisten, schrijvers en influencers mee. Onder hen Amerikanen, Fransen, Engelsen, een enkele Duitser en Australiër. En nog een andere Nederlander.

De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat toen ik zijn naam voor het eerst op de perslijst zag staan – en las dat hij voor het *Reformatorisch Dagblad* werkte als freelancejournalist – ik een saaie, serieuze, enigszins wereldvreemde man verwachtte. Riekt Pasterkamp. Ik vreesde door onze moedertaal tot elkaar veroordeeld te worden, maar na elf dagen op zee kwamen we als vrienden aan in Amerika.

In eerste instantie leek mijn vooroordeel te kloppen. Op

de avond voor vertrek in Rotterdam werden de verslaggevers in een hotel aan elkaar voorgesteld. Men vroeg elkaar: *'What's the angle of your story?'* De invalshoek van Riekelt was de uitstoot van het schip, 'het milieu', zei hij zuinig. Hij was onvermijdelijk aanwezig door zijn lengte, maar zei niet meer dan noodzakelijk. Op de ochtend van vertrek was net naast de Erasmusbrug, op de kade, in de slagschaduw van een schip dat zo groot was als een gekanteld flatgebouw, het ouderwets aandoende ruimoer van aankomende en vertrekkende mensen gaande. Taxi's brachten nieuwe gasten en namen oude passagiers en hun koffers mee. Busjes vol kratten met bevoorrading van vis, vlees en groenten kwamen en gingen, een orkestje in klederdracht speelde oud-Hollandse liedjes voor de ongeduldig wachtende passagiers. Een Frank Sinatra-imitator zou ons vanuit een hoogwerker op de kade zingend uitzwaaien.

'Misschien gaan we helemaal niet naar Amerika,' was het eerste wat Riekelt tegen me zei, kijkend naar het gemier op de kade. Ik meende een zekere wellust in zijn stem te horen. Er was namelijk een virus uitgebroken aan boord. De symptomen: diarree, koorts, braken en kramp. Om hoeveel gevallen het ging, kon men niet zeggen. Er waren ook personeelsleden besmet. Het schip werd gedesinfecteerd door mensen in witte pakken. Het besluit of we überhaupt nog mochten vertrekken zou snel vallen, maar iedereen deed alsof er niets aan de hand was, vooral de publiciteitsmedewerkers blonken uit in verzwijgen zonder te liegen.

'Als journalist vind ik dit wel interessant eigenlijk,' zei Riekelt, 'want op dat schip zal het toch vooral eten en dansen worden...' Hij leek zich af te vragen hoe hij de dagen aan boord

door moest komen. ‘Ik ben niet geïnteresseerd in al dat vermaak. Ik zal mijn zondagsrust proberen te bewaken en naar de zee kijken.’

Wat zocht deze raadselachtige, welgemanierde brave borst op dit schip, dat juist drééf op vermaak, restaurants, drank, dans, zwemmen en wellness? Het milieu? Ik keek hem aan en dacht aan een zin uit de roman *De helaasheid der dingen* van Dimitri Verhulst: ‘God schiep de dag en wij sleepten ons erdoorheen.’

We raakten bevriend door naast elkaar plaats te nemen tijdens diners waar we ons beiden niet erg thuis voelden. Hij bleek erg religieus, iemand die heilig in het hiernamaals gelooft, voor wie het aardse leven de grootste bijzaak is. Hij is ervan overtuigd dat alles in de handen van God ligt. Toch leeft hij opgewekt. ‘Als God de lach niet geschapen had, zouden we niet eens kunnen lachen,’ is zijn credo. Al duurde het even voor hij zich vrij genoeg voelde om zijn kenmerkende harde lach te laten schallen. Tijdens een tussenstop in Le Havre sloot zich een Engelse influencer aan bij het gezelschap. Ze zat vol mededelingen. Toen een ober haar soep wilde serveren, vroeg ze hem bits om te wachten. Het personeel op het schip was te beleefd om nee te zeggen. Uit haar tas haalde de vrouw een object dat leek op een kunstgebit. Het bleek een ringlicht voor haar telefoon. Ze wilde gefilmd worden terwijl ze glimlachend soep at, om het te kunnen delen met haar volgers. Het licht was koud en verblindend als een tl-lamp, een zonnebril was geen overbodige luxe geweest. ‘Als ze dat licht van haar uit het raam houdt, komt de marine ons redden,’ zei Riekelt droog. ‘Ik zie overal aureolen,’ mompelde ik, toen het filmen voorbij was.

We verbroederden door ons te verbazen over onze medepassagiers, veelal Amerikanen, voor wie alles *amazing* en maar weinig *profound* leek. Het virus verdween snel, onderweg hadden we een storm getrotseerd, het schip kraakte, flessen rolden door de gangen, 's nachts werd je in slaap gewiegd, overdag in overvloed gevoed, de temperatuur was altijd aangenaam, alles was schoon, het tapijt dik, alsof je terugkeerde naar de baarmoeder. Het verblijf op dat schip deed mij op een kinderlijke manier aan de hemel denken. Er kwam geen einde aan de dagen. Alle onderscheid vervaagde. Er heerste een zekere vorm van 'perfectie': alles eindeloos, onbeperkt en eenvormig. Om de reizigers van een laatste beetje realiteitszin te voorzien werden om klokslag middernacht dagelijks alle deurmatten in de glimmende gouden liften vervangen: in kapitalen las je welke dag van de week het was.

Een van de weinige passagiers die het onderscheid in de dagen nooit vergat was Riekelt. Op zondagen at hij zo min mogelijk, deed niet mee aan activiteiten, op de kerkdienst na. De rest van de dag wandelde hij over het bovenste dek van het schip. Een rondje bestreek een kilometer. Hij zag vogels vliegen midden op de oceaan, het licht en de kleur van de zee veranderen. Hij vroeg me een keer hem te vergezellen, maar het kwam er niet van.

Samen stapten we na elf dagen de kade in New York op. We zouden een taxi delen die mij naar een hotel bracht, en hem naar het vliegveld. De taxi liet nog een uur op zich wachten, om de tijd te doden dronken we koffie in Pier Deli & Coffee House. Daar, in die zaak, op de hoek van 49th Street en

11th Avenue, vertelde Riekelt pas dat hij een gereformeerde was en bij de Bible Belt hoorde, zoals een hond bij zijn baasje. We hadden uren gesproken op het schip. Naar nu bleek dacht hij over bepaalde ethische zaken waarschijnlijk volstrekt anders. Misschien had ik hem soms onbedoeld beledigd met *werelds*, seculier gebazel. Misschien ook niet.

De taxi kwam en bracht mij naar The Jane Hotel. Riekelt keek bedenkelijk naar de gevel en zei: ‘Weet je zeker dat het hier is?’ En toen lachend: ‘Het is net een kraakpand. Klop maar niet te hard aan, dan valt de voordeur van ellende naar binnen.’ Het was inderdaad geen gereformeerd hotel, om het zo maar te zeggen, niet netjes en brandschoon, eerder een door God verlaten hol met kamers zo krap als doodskisten en een gedeelde badkamer aan het eind van elke donkere gang. Mij beviel de versleten, vooroorlogse grandeur wel. Zeker na elf dagen op een smetteloos cruiseschip. Riekelt wenste me veel sterkte én plezier. De taxi reed weg en hij vloog die middag terug naar Nederland, naar de Bible Belt.

Over een stad als New York wist ik – met dank aan de televisie – meer dan over de Bible Belt. Deze periferie, dit achterland, dit grensgebied, ligt midden in Nederland. In de strook – van Zeeland via de Betuwe naar de Hoge Veluwe tot en met Overijssel – leven zo’n half miljoen mensen. Ik vond het beschamend om zo weinig kennis te hebben over mensen die relatief zo dichtbij wonen. Er schuilt een treurig soort wereldvreemd provincialisme in. De Bible Belt was voor mij altijd niet meer dan een luchtspiegeling geweest, een eiland op het droge dat alleen even zichtbaar werd tijdens verkiezingsuitslagen, vacci-

naticampagnes of relletjes, om vervolgens weer geruisloos te verdwijnen.

Nu had ik ongemerkt tijd doorgebracht met een gereformeerde en zag ik dankzij Riekelt hoe het ook kon zijn, naast alle dogmatiek die het gereformeerde aankleeft: de humorloze, strikte, saaie, calvinistische ernst. Kortom: de vooroordelen. Wie buitenstaanders hoort spreken over de bewoners van de Bible Belt zou kunnen denken dat ze het over aliens, oermensen of hooligans hebben. Met stokpaardjes als het verzet tegen euthanasie en abortus, het willen herinvoeren van de doodstraf, en weerzin jegens homoseksualiteit, genderneutraliteit en de emancipatie van de vrouw.

De grondwet is er ter bescherming van minderheden, maar in dit tijdperk dat inclusiviteit voorschrijft, wordt de conservatieve, gelovige minderheid snel vergeten, veracht of verdacht – in diezelfde zucht naar inclusie. Dat deze minderheid – de gereformeerden van de Bible Belt – soms ook collectief andere minderheden (geloven, geaardheden, vrouwen) achterstelt, zou je bedenkelijk of gewoon menselijk kunnen noemen. In een minderheid verkeren maakt niet per definitie tolerant. In een asielzoekerscentrum in Sneek waar ik een week rondliep, werd men op basis van nationaliteit in kamers opgedeeld. In het rommelige tentenkamp dat ik in Parijs bezocht, konden de ongedocumenteerde Afghanen de Afrikanen zonder papieren niet luchten of zien, en andersom. De ander dwingen tot tolerantie is ook weer zo totalitair.

Je ziet de moraalridders zichzelf telkens weer in een eigentijds zadel hijsen, maar wie gelijkheidsprincipes in de praktijk wil brengen, ontkomt er niet aan zo nu en dan zwijgend toe

te kijken en een oordeel op zijn minst uit te stellen. Het leven in vrijheid in deze democratie betekent namelijk niet alleen dat de meeste stemmen het meest gelijk hebben, maar óók dat een democratie er is ter verdediging van de vrijheid van een minderheid waar je het niet mee eens bent. Om Rosa Luxemburgs woorden in gedachten te houden: ‘Vrijheid betekent immer: vrijheid voor andersdenkenden.’

Na terugkomst in Nederland belde ik Riekelt en legde uit wat ik van plan was: als buitenstaander de Bible Belt betreden. Ik zou er snel achter komen dat ik niet de eerste was die dit probeerde. De buitenwereld klopt er blijkbaar constant en overal op de deur. De bewoners lijken soms dieren in een natuurgebied die opgeschrikt worden door de aanleg van een snelweg, maar die nieuwe weg, verandering, betekent in de Bible Belt vaak geen vooruitgang. Juist in herhaling vindt men betekenis. De ogenschijnlijke weerstand tegen verandering lijkt hun identiteit sterker en harder gemaakt te hebben, de verdediging gescherpt. Zo stolde de gereformeerde Bible Belt tot de laatste zuil van Nederland. Maar iedereen weet dat de wereld uiteindelijk groot, machtig of oneerlijker is. Of dat God alles bepaalt. De realiteit is dat de Bible Belt slinkt, van een druif naar een krent. Sinds een paar jaar – 2022 – noemt een meerderheid van de mensen in dit land zich ongelovig. Ik vroeg Riekelt of hij me wilde helpen om de Bible Belt in te komen. ‘Tuurlijk,’ zei hij. ‘Het lijkt me een geweldig plan! Ik zal je informant zijn.’

Een paar weken later stond ik bij hem voor de deur in een keurige woonwijk in Apeldoorn. Inmiddels wist ik ook al meer over Riekelt Pasterkamp. Naast journalist voor het *Reformato-*

risch Dagblad is hij namelijk ook de presentator van de eerste reformatorische talkshow, een bekende Nederlander binnen de Bible Belt. Al wordt er uiteraard niet via een televisie naar zijn programma's gekeken, die zijn nog uit den boze. Wel op telefoons, laptops en tablets.

We namen plaats in zijn achtertuin en er landde een mot op mijn overhemd. Een dag eerder was het me ook al overkomen op een vol terras in Amsterdam. 'Moeten die beesten alleen mij hebben?'

'Hoe krijg je het voor elkaar, jongen,' zei Riekelt en hij gierde het uit. 'Jij trekt motten aan! Daar staat ook iets over in de Bijbel, trouwens.'*

'Ja, ook in de Bijbel is er aan plagen geen gebrek...'

Hij bulderde op een aanstekelijke manier.

Riekelt kende iedereen die ik zou gaan spreken persoonlijk of van naam. Ik had me geen betere informant kunnen wensen en daarin zullen sommigen, net als in de komst van 'de mot',

* In het Evangelie volgens Mattheüs (6:19-22) lees je: *Vergadert u geen schatten op de aarde, waar ze de mot en de roest verderft, en waar de dieven doorgraven en stelen.* En in Jesaja (50:9): *Ziet, de Heere HEERE helpt Mij, wie is het, die Mij zal verdoemen? Ziet, zij zullen altemaal als een kleed verouden, de mot zal hen eten.* Dominee Henk Schouten schrijft in een artikel op zoeklicht.nl dat de uitdrukking 'De Here is als een mot' de wenkbrauwen zal doen fronsen, en dat je die zonder een Bijbelse context als godslastering zou kunnen zien. Maar de tekst betoogt dat – zoals een mot schade aanricht – ook onze samenleving geleidelijk wordt aangetaast door een gebrek aan geloof. Dit verval kan gezien worden als een teken van Gods oordeel en de naderende terugkomst van de Heer, die heil zal brengen voor de gelovigen. Dominee Schouten eindigt met de woorden: 'Het betekent ook dat de Here spoedig komen zal en dat is heil voor ieder die gelooft. De Here Jezus zal zeker komen.'

de voorzienigheid – dat alles in het leven door God bepaald is – zien. Met liefde hielp hij me op weg, de gesloten Bible Belt in, maar het zou als buitenstaander niet makkelijk zijn om de dagelijkse gang van zaken in kaart te brengen. Aanvankelijk wilde ik beginnen in een klein dorp dat zich verschuilt in de wind op het Zeeuwse platteland, een plek waar men gekleed gaat in stugge, diepzwarte pakken en rokken, waar men al generatie na generatie het hoofd buigt en luistert naar een dominee die met opgeheven wijsvinger hel en verdoemenis preekt. Een dorp waar alle dagen op zondagen lijken.

Riekelt keek me meewarig aan. Zo diep in de Bible Belt beginnen raadde hij me met klem af. ‘Als jij daar aankomt, hebben ze meteen door dat je een heiden bent,’ zei hij. De mensen zouden het zien aan mijn kleren, manier van lopen, oogopslag – mijn achtergrond en verleden. Hij stelde voor om te beginnen bij een kerkdienst in Apeldoorn, en contact op te nemen met de SGP. ‘Dominee Van de Weg zal je met open armen ontvangen en het is campagnetijd voor de SGP, dus die willen nu vast met je praten. Er zit daar ook nog een leiderschapswissel aan te komen. Je valt echt met je neus in de boter. De nieuwe lijsttrekker, Chris Stoffer, ken ik niet zo goed, maar Kees van der Staaij natuurlijk wel.’ Hij stelde voor om eerst wat te wennen; ik aan de gereformeerden en zij aan mij. ‘Als ze je bij SGP tolereren, wordt alles makkelijker in de Belt. En noem mijn naam als je wilt. Dat kan ook nog weleens helpen.’

Na dit begin zou hij me helpen om een dwarsdoorsnede van de Bible Belt – een zo breed mogelijk scala uit het gereformeerde spectrum – te spreken. Van progressief tot rabiaat orthodox rechts. Ondertussen zou ik het dagelijks leven in de

Bible Belt zien. Zo moest ik beslist de christelijk-reformato-
sche pabo bezoeken, zei Riekelt, want daar komen alle stromin-
gen samen. En als ik het dagelijks leven met God onder ogen
wilde zien, kon ik misschien gaan logeren bij een gezin in de
Bible Belt. Hij lachte: ‘Dat zou toch geweldig zijn?’ Ook het
fenomeen Biddag en de Vrije Universiteit-onderzoekers van
de Bible Belt Network Connection kon ik niet overslaan. Vele
kerkdiensten en bezoeken aan dominees in alle gereformeer-
de stromingen zouden er volgen. Riekelt werd vaak gebeld als
ik weer ergens aanklopte. ‘Er meldt zich hier ene Falke, een
schrijver. Hij zegt een vriend van je te zijn. Klopt dat?’ Na zijn
instemming zouden ze me altijd verrassend welwillend verwel-
komen. Verre van wereldvreemd.

En toch, hoe ‘werelds’ sommigen ook leken, de meesten
zaten iedere zondag – sommigen zelfs twee keer – op harde
kerkbanken te luisteren naar verhalen die in 1637 voor het
eerst vertaald werden in het Nederlands: de Statenvertaling.
De verschillende stromingen binnen de Bible Belt bepalen
welke Bijbel(her)vertaling de dominee van een kerkgemeente
hanteert. Hoe ouder de teksten, hoe strikter de mensen in hun
belijdenis lijken. Maar voor de slechte verstaander zijn de ver-
schillen in preken niet erg groot en is veel nog altijd even on-
begrijpelijk als zwaar. In elke preek hoor je dat de mens zon-
dig is en Jezus de enige die ons daarvan kan verlossen. En dat
jaar in, jaar uit, generatie na generatie, van wieg tot graf. Het is
goed mis met die mensheid, zou je kunnen denken. Maar met
die gebrokenheid leeft men in vol bewustzijn, of leert men le-
ven, want er is een einddoel dat niet in je eigen handen ligt. En
hier onderscheidt de Bible Belt zich nog wel het meest van de

ongelovige rest: de gedachte – of het besef – dat je leven niet maakbaar is. De levensvraag die daarop volgt: wie is er uitverkoren om naar de hemel, het koninkrijk Gods, te gaan en wie niet?

Ik haast me tot slot te zeggen dat niemand hoeft te vrezen dat ik stiekem op zoek ben – of de naïeve hoop koester – om God of een andere vorm van zingeving of lotsbestemming te vinden omdat ik radeloos door dit universum dool. Niet dat de radeloosheid me vreemd is, maar wat mij betreft is het verschil tussen agnostisch en nihilistisch door het leven gaan in de praktijk verwaarloosbaar. Anders gezegd: ik ging naar kerken omdat het atheïsme me al jaren tegenstond en verveelde. Het kan zo dogmatisch als de pest worden, en zelf tot een nieuwe religie verworden. De zucht naar God wordt snel afgedaan als ouderwetse waanzin die hoop geeft aan bange of domme mensen. Onder agnosten zou je wat meer nieuwsgierigheid ten opzichte van religie verwachten. Maar veel verder dan: ‘Ik geloof niet in God, maar wel dat er iets is,’ komen ze vaak niet. Sommigen maken bij dat ‘iets’ handgebaren alsof ze een kostbare vaas vasthouden, terwijl ze een beetje glazig omhoogkijken.

Maar kun je wel iets verachten, als je Hem, Het of Haar niet kent?

Dit verhaal bevat slechts een aantal onderdelen van het enigma dat de gereformeerde gezindte, de refozuil, de Bijbelgordel ofwel de Bible Belt altijd zal blijven. Een half miljoen mensen kun je niet vangen of reduceren.